

Õiguskantsler
info@oiguskantsler.ee

09.08.2024. a nr 1.1-9/24/6

**Arvamuse küsimine teadus- ja
arendustegevuse korralduse seaduse
riiklike uurimistoetuste eraldamise
regulatsiooni põhiseaduspärasuse kohta**

Austatud õiguskantsler

Haridus- ja Teadusministeerium on ette valmistanud uue teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni korralduse seaduse eelnõu, mis muuhulgas sätestab riiklike uurimistoetuste eraldamise regulatsiooni. Küsin Teie hinnangut, kas regulatsioon, mille kohaselt riigi sihtasutus, kellele on pandud ülesandeks eraldada teaduse rahastamiseks uurimistoetuseid, kehtestab uurimistoetuse andmise tingimused ja korra, on kooskõlas põhiseadusega.

Kehtiva teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduse § 16¹ lõike 1 kohaselt taotletakse uurimistoetust avalikul konkursil Eesti Teadusagentuuri kooskõlastatult Haridus- ja Teadusministeeriumiga kehtestatud tingimustel ja korras. Uue teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni korralduse seaduse eelnõu¹ väljatöötamisel on tekkinud küsimus, kas selline lahendus, kus uurimistoetuste taotlemise tingimused ja korra kehtestab riigi sihtasutus ise ja mitte haridus- ja teadusminister oma määrusega, on põhiseadusega kooskõlas. Viimases eelnõu versioonis on regulatsioon veel kehtiva seadusega sarnane, küsimus on tõusetunud pärast seda.

Eesti Teadusagentuuri esindajana olen mures, et uurimistoetuste rahastamisel kaldutakse kõrvale rahastusotsuste tegemise sõltumatuse põhimõtetest ning seetõttu küsin Teie hinnangut, kas regulatsioon on tõesti põhiseadusega vastuolus.

Põhimõte, et rahastusotsuste langetamine peaks toimuma autonoomselt rahastavate asutuste poolt, on Euroopas üldtunnustatud põhimõte. Nii on teaduste akadeemiaid koondav ALLEA, Euroopa ülikoole ühendav EUA ja teaduse rahastajate organisatsioon Science Europe 2019. aasta aprillis võtnud vastu ühise seisukoha, milles kutsutakse üles, et avalik võim tagaks rahastusotsuste autonoomse tegemise spetsiaalsete rahastavate kogude ning teadusnõukogude poolt, samuti rahastatavate teadusprojektide mitmekesisuse („All European Academies (ALLEA), the European

¹ Kättesaadav: <https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/4d550e84-baa7-4a51-ae2a-5fded75f18a0>

University Association (EUA) and Science Europe, representing a vast section of Europe's research and higher education system, therefore reiterate that academic freedom and institutional autonomy are of fundamental importance and value to society, and call on: governments and public authorities to guarantee the autonomy of funding decisions by research councils and funding bodies and the diversity of the research that is funded; while funding can be prioritised, no discipline can be excluded as a whole for political reasons;")².

Põhimõtet, et uurimistoetuste rahastamiseks vajalikud täpsemad tingimused kehtestab selleks moodustatud riigi sihtasutus on Eestis rakendatud alates 1997. aastast kui Eesti Teadusfond reorganiseeriti sihtasutuseks. 2012. aastal kujundati see ümber Eesti Teadusagentuuriks. Tingimuste väljatöötamisse on kaasatud Eesti tippteadlased, kes kuuluvad hindamislõukogusse. Seaduses on kehtestatud peamised uurimistoetuse taotlemise tingimused – tegu peab olema evalveeritud teadus- ja arendusasutuses või ülikoolis töötava teadlase algatatud ja juhitud kõrgetasemelise teadus- ja arendustegevuse projektiga ning uurimistoetust eraldatakse avalikul konkursil, mille juures tagab asjatundliku ja sõltumatu hindamise korralduse ning rahastusettepanekute tegemise eri teadus- ja arendustegevuse valdkondade tunnustatud teadlastest koosnev hindamislõukogu.

Seega on seaduses ja ka uues eelnõus reguleeritud mitu põhimõttelist tingimust uurimistoetuse saamiseks ning vajalik raam paika pandud, mis võimaldaks kehtestada uurimistoetuste rahastamiseks tingimused Eesti Teadusagentuuri üldkorraldusega. See on kooskõlas ka Eesti Vabariigi põhiseaduse §-ga 3 (seaduslikkuse põhimõte), sest riikliku uurimistoetuse jagamine ja selleks tingimuste ja korra kehtestamine ei ole riigi tuumikfunktsioon, mida ei tohiks delegeerida. Eesti Teadusagentuur on riigi asutatud SA ning Eesti Teadusagentuur täidab teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduses sisalduva volituse alusel avalikke ülesandeid.

Seega on minu hinnangul võimalik ka uues eelnõus jätkata kehtiva õiguse regulatsiooniga, mille kohaselt kehtestab riigi sihtasutus uurimistoetuse andmiseks vajalikud tingimused ja menetlemise korra. Kuidas aga Teie õiguskantslerina seda tõlgendust vaatate ja kas Teie hinnangul on tegemist põhiseadusega vastuolus oleva olukorraga?

Lugupidamisega

(allkirjastatud digitaalselt)

Anu Noorma
juhatuse esimees

² Kättesaadav: https://scienceeurope.org/media/xq1l511l/20190410_academic_freedom_joint_statement-1.pdf